

Hónapló

Dalos György

Kertész Imre és a Szent István-rend

Budapest–Berlin, 2014. augusztus

Egyszer a kilencvenes évek elején Kertész Imrével sétáltunk Berlinben, s egy schönebergi utcán csapatnyi kutyás rendőr jött velünk szemben. Imre hirtelen visszahőkölt, s nyilván valami emlékre utalva jegyezte meg: „Gyurikám, én külön-külön szeretem a kutyákat is meg a rendőröket is, de így együtt?” Fura képzettársítás gyanánt ez fordult meg a fejemben, amikor értesültem róla, hogy elfogadta a Szent István-Rendet. Megvallom, nem visz rá a lélek, hogy megbíráljam, bár jobban érezném magam a bőrömben, ha ez a kínos aktus elmaradt volna. Tartózkodásom oka a szerző személye iránti régi keletű szeretet és művének mély tisztelete. Mindazonáltal képtelen vagyok eltekinteni az előzményektől, így attól a gyalázatos üdvözlő távirattól, amellyel Orbán kamarillája 2002 őszén reagált a svéd akadémia döntésére: „A Fidesz–Magyar Polgári Párt örömmel köszönti az első magyar irodalmi Nobel-díjas író a rangos kitüntetés odaítélése alkalmából. A magyar irodalom olyan óriásait, mint Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, József Attila, Márai Sándor, Illyés Gyula, Füst Milán, Ottlik Géza, Móricz Zsigmond vagy Weöres Sándor, nem érhetette ilyen megtiszteltetés. Egy ezeréves európai nemzet kultúrájának világirodalmi jelenlétét is elismeri e díj. Olyan kultúrának, melynek kezdetétől alapvető eszméje az a Szent István-i gondolat, mely szerint »semmi sem emel fel, csakis az alázat, és semmi sem taszít le, csakis a gőg és gyűlölség.«”. 2002-ben főleg a szöveg farizeussága, az „ellenlista” hevenyészettsége és a kontextusba beleerőltetett Szent István-i utalás ütötte meg a fületem. A Fidesz akkor még Máraiban utazott, Tormay Cécile, Wass Albert és Nyíró József éppen csak feltűnt a horizonton. Mi több: Kertész megtámadtatása ellen jobboldaliak is berzenkedtek, így Schmidt Mária és Kristóf Attila – ám magát a kampányt, mint kampányt, a mostani kitüntetők közül senki se ítélte el. Tudva vagy tudatlan, hagyományt követtek ezzel.

Amikor a nyolcvanas években a magyar irodalom komolyan terjeszkedni kezdett a német nyelvterületen, rögvest hangot kapott az elégedetlenség, természetesen a kedélyes Kádár-kori sajtó szűk szókimondási keretei között. Elsőként B. P., az Új Tükör, egyébként nemi tanácsadásra szakosodott orvos-író szerzője fakadt ki, mint írta, „György Konrád, Péter Nádas és Péter Esterházy” nyugati publikációi ellen. Nem sokkal később egy szilveszteri kabaré bizonyos „Festetics” nevű író tüzött tollhegyre, aki, úgymond, külhonban teszi közzé Magyarországot bíráló műveit, és ott csúnyákat nyilatkozzat. Pedig hát hol volt akkor a sunyi mód álneven megcélzott Esterházy a német piacon? Az Ágnes már megjelent, A szív segédigéi nyomdafestékre várt. Visszhangja, ha volt, egy kóbor Stasi-je-

lentés az NDK-ban kiadott magyar novellaantológiáról, amelynek szerzőit, úgymond, „egyebek közt Péter Esterházyt, Péter Nádist és György Spirót a társadalmi értékek általános megkérdőjelezése” jellemzi. Szegény Kienberg vezérőrnagy, aki ezt a jelentést fogalmazta, nem sejtette, hogy a családi és vezetéknev egymásutánja Magyarországon pótlólagos hangsúllyal bír és akad majd író, történetesen szintén Péter, csak éppen Szentmihályi és Szabó, aki az akkor még német földön tökéletesen ismeretlen és Magyarországon is alig ismert Kertész Imrét két évtized múlva „Imre Kertészként” fogja megbélyegezni.

Mégis: a külföldi irodalmi sikerek igazából 1989 után váltottak ki bundás indulatokat a magukat hoppon maradtnak vélő szerzőkből. Kertész Imre neve akkoriban tűnt fel néhány német és osztrák kulturális intézmény szórólapjain. Bár a Sorstalanság 1990 elején megjelent az NDK-ban, az akkori viharos események maguk alá temették a könyvet. Az 1992-ben a Rowohlnál kiadott Kaddis, majd az 1993-ban német nyelvre átültetett Gályanapló még nem aratott átütő sikert – a hírt és a világhírt az 1996-ban új fordításban napvilágot látott főmű („Roman eines Schicksallosen”) hozta meg. Annál feltűnőbb, hogy az első agresszív megnyilvánulás „magyar részről” Kertészt 1993 végén érte. Amikor a München melletti Tutzingban, az ottani Evangélikus Akadémia magyar napjaira meghívták a berlini Magyar Intézet akkori igazgatóját, ő azzal védte ki a részvételt, hogy az oda invitáltak „Konrad bandájának” tagjai, ami pedig Kertészt illeti, neki „csak egy témája” van – hármat lehetett találgatni, hogy mire gondolt. Az akkori botrány a bukófélben lévő Antall-kormányt terhelte, és ennek megfelelően a baloldali fordulattal le is zárult.

92 Ezeknek az eseményeknek nemcsak megfigyelője, hanem mindinkább érintettje és tényleges résztvevője voltam, főleg miután 1995-ben a berlini Magyar Ház igazgatója lettem, és ott kezdeményeztem a Frankfurteri Könyvvásár 1999-es magyar fővendégségét. Elég egyértelmű volt, hogy a „Schwerpunkt” egyik főszereplője Kertész lesz, s miután a portugál és lengyel fővendégséget Szymborska, illetőleg Saramago Nobel-díja fémjelzte, elképzelhető volt, hogy a magyar jelenlét is hasonló mellékhatásokkal fog járni. A balliberális kormányzat, finoman szólva, elég gyengén muzsikált az előkészületekben. Hogy a minimális részvételi összeg egyáltalán összejött, az nem a kulturális és nem is a külügyi, hanem a pénzügyi tárca, személyesen Bokros Lajos érdeme volt. Isten bocsássa meg, de belefáradva liberális elvbarátaim tehetetlenségébe és intrikáiba, 1998-ban bizonyos megkönnyebbüléssel fogadtam a Fidesz győzelmét. Tüstént fel is vettem a kapcsolatot a helyettes államtitkárrel, és arra kértem, hogy csinálják jobban a dolgot, mert lehet, hogy siker esetén megszületik az első magyar irodalmi Nobel-díj. – Ki kapná? – hallottam a vonal túlsó végéről. – Kertész – feleltem. Mire a válasz: – Az nem jó. Akkor az egész világ a magyar holokausztról fog beszélni. Jó nagy tantusz esett le bennem akkor, és a projekt elleni uszítás sok mindent kiváltott belőlem, de csodálkozást semmiképpen. Igaz, a Fidesz – amely egyébként a szervezésben tényleg jobb volt szoclib elődjénél – nem ment bele Kertész gyalázásába. A prímet itt Csurka István és Lovas István vitte, ám a kormánypárt könnyű szívvel beletörődött abba, hogy az író tiltakozásul részvételének minden magyar támogatásáról lemondott.

Három évvel később Kertész megkapta a talán legnagyobb tekintély-

nek örvendő nemzetközi irodalmi díjat. Jóllehet Magyarországot ebben az időben ismét baloldali koalíció kormányozta, a közhangulat kevésbé tükrözte a parlamenti arányokat. A Nobel-díj fogadtatása az izmosodó jobboldali médiában erős hasonlóságot mutatott Paszternak 1958-as kitüntetésének reakciójával. Igaz, azt a visszhangot a szovjet kormány celebrálta, ám a hadjáratban „egyszerű dolgozók” is részt vettek, akik közül aligha olvasta/olvashatta valaki a Zsivágó doktort. Több mint sejthető, hogy a Sorstalanság dühödt támadóinak zöme magát a művet fellapozásra sem méltatta. Ugyanakkor a roham minőségileg új szakaszt nyitott a hazai gyűlöletkultúrában. Tabuk dőltek, korábban elviselhetetlenek hitt szövegek váltak megszokhatóvá, legitimálódott a „hideg polgárháború”. A Fidesz, a már idézett üdvözlőten kívül, sem akkor, sem később nem ragált közvetlenül az egyik legismertebb magyar íróért inszINUÁCIÓKRA. Márpedig ezek voltak tényleges kiváltó okai Kertész „magyarellenes”, valójában kétségbeesett nyugati nyilatkozatainak. Maga Orbán Viktor pedig, noha 2002 őszén készséggel fotóztatta magát a Nobel-díjas társaságában, óvakodott attól, hogy mellette vagy akár ellene állást foglaljon. Jó példa erre a Die Welt főszerkesztőjének adott angolnyelvszerű interjúja, amelyben az épp jobboldali pergőtűzbe került íróról ennyit tartott érdemesnek elmondani: „Kertész urat személyesen ismerem. Ott voltam, amikor magas magyar állami kitüntetést vett át. Amikor neki ítelték a Nobel-díjat, levelet váltottunk. Válaszát ma is a számomra becses kéziratok között őrzöm. Kertészt Magyarországon gyakran támadják. Remélem, ismét megtalálja az alkotói nyugalmat, amelyre az íráshoz szüksége van.” (L. Mozgó Világ, 2010/9.)

Erre jött a Szent István-rend. A gesztus politikailag érthető: az öreg és beteg embert arra használják, hogy kiköszörüljék a holokauszt hetvenedik évfordulója kapcsán rajtuk esett többszörös csorbát – a förtelmes emlékműgiccs éjszétben kikényszerített felállítását és a Kertészt „Imre Kertész-ként” aposztrofáló zugiró meghiúsult nagyköveti kinevezését, valamint kedvező színben tüntessék fel kultúraromboló munkájukat. Valójában üdvözlő távirat járna nekik ahhoz a rendkívüli megtiszteltetéshez, hogy egy náluk sokkal jelentősebb valaki hajlandó volt elfogadni tőlük az elismerést.

93

Végel László

Mi lesz veled, Martonos?

Most már végleges, hogy szeptemberben sokat fogok Belgrádban tartózkodni. A *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényem szerb nyelvű kiadása júniusban jelent meg, s a kiadó bejelentette, hogy szeptemberben több promóción kell megjelennem. A regény nyomán készült előadás, amelyet Urbán András alkalmazott színre, és ugyancsak ő rendezett az Újvidéki Színházban, ez év júniusában kiérdemelte a szerbiai nemzeti fesztivál, a *Sterija Játékok* legjobb előadásnak kijáró fődíját. A napokban arról is értesítettek, hogy szeptemberben a jól ismert nemzetközi színhá-

zi fesztiválra, a BITEF-re is várják, németországi, svájci, lengyelországi, horvátországi, romániai, szlovéniai színházakkal együtt szerepel. Utána pedig folytatja vándorútját az előadás, bemutatják Mariborban, Zágrábban, Podgoricában, Fiumében, és ki tudja, hol még. A színházbeliek tudnak valamit a budapesti vendégszereplésről is, úgyhogy mozgalmas őszre számítok.

A belgrádi könyvpromóciókat kíváncsian várom. Belgrád a hetvenes és a nyolcvanas években pezsgő kelet-közép-európai kulturális központ volt, abban a városban találkozott a kelet-közép-európai ellenzéki értelmiség, aztán a kilencvenes évek elején a város hirtelen átvedlett, háborús hangulatú, nacionalista főváros lett belőle. 2000 után kezdett magához térni. Ellentmondásos évtized következett, s csak az elmúlt pár évben sikerült a régi kozmopolita jellegét visszaperelni.

Természetesen a fővárosban továbbra is dominál a nemzeti diskurzus, ugyanaz történik, ami sok más kelet-közép-európai fővárosban. A nemzeti érzelmű politikusok Belgrádban is azt gondolják, hogy a szerbek az isten kegyeltjei, a szerbség mennyei nemzet, ezért nem kell megalázkodnia az Európai Unió előtt. A nemzeti szabadságharc tehát Belgrádban is folyik, sokszor a szláv testvériség gondolatával párosulva. Legújabbban például a Szerb Haladó Párt, a Szerbiai Szocialista Párt, továbbá a Vajdasági Magyar Szövetség összetételű koalíciós kormány bejelentette, hogy az EU kedvéért Szerbia nem számolja fel az oroszbarátságát.

A vajdasági magyar kisebbségi politikai elit is egyre erőteljesebben követeli a nemzeti érzés erősödését, s a Szent István-napi ünnepek előtt ez kulminált. A Vajdasági Magyar Szövetség Palicson ünnepelte meg a nevezetes dátumot. A kisebbségi politikusok és a magyar kormánytisztviselők szónoklatainak vezérmotívuma természetesen az anyaország új, rendkívül sikeres nemzetpolitikája volt. A Magyar Nemzeti Tanács lapja, a *Magyar Szó*, nehogy hibát kövessen el, ugyanabban a számban két terjedelmes beszámolót közölt erről a palicsi eseményről. A két cikk majdnem szóról szóra azonos. Az óvatosság kissé komikus, de nem árt félni, hiszen kisebb mulasztásokért is leváltottak már főszerkesztőt, például azért, mert nem közöltek egy késő szombat esti protokollhírt.

Az ünnepi szónoklatok nem feledkeztek meg a VMSZ sikeréről sem. A kisebbségi párt ugyanis tagja az új szerbiai kormánykoalíciónak, s vezetői elégedetten állapítják meg, hogy ezúttal a kormánypártok figyelembe veszik a VMSZ elvárásait. Bizonyára ironikus szándékkal az ellenzéki belgrádi Blic napilap vidám fotót közölt. Aleksandar Vučić kormányfő és Pásztor István, a tartományi parlament, valamint a VMSZ elnöke kedélyesen mosolyognak egymásra, fejük felett pedig Tomisav Nikolić, a jelenlegi köztársasági elnök, Vojislav Šešelj vajda egykori helyettesének a fotója díszel. A belgrádi napilap munkatársának adott nyilatkozatában Pásztor István bejelentette, hogy pártja nem kifogásolná, ha a Szerb Haladó Párt adná a Vajdaság új kormányfőjét. A javaslat logikus, hiszen a VMSZ köztársasági szinten a Szerb Haladó Párttal lépett koalícióra. A derűs fotó pedig azt sugallja, hogy minden rendben van, a vajdasági magyarok megnyugodhatnak.

A szerbiai politika s vele együtt a kisebbségi politika is szürreálisan optimista, de az élet mintha másról szólna.

Immár a hivatalos kisebbségi sajtóba is beszüremlik az információ, miszerint a vajdasági magyarok egyre nagyobb számban hagyják el a szülőföldet. Természetesen nemcsak a magyarok, hanem a többségi nemzet tagjai is távoznak, közülük is sokan – minő paradoxon! – magyar útlevéllel indulnak Nyugatra. Csakhogy a magyarok lélekszáma a többi kisebbséghez és a többségi nemzethez viszonyítva, százalékokban kifejezve, az elmúlt két évtizedben aránytalanul csökkent, úgyhogy a jelenlegi elvándorlási hullám végzetes lehet. Az elvándorlók számáról még hozzávetőleges adatok sincsenek, és senki sem foglalkozik azzal, hogy miért éppen most erősödött fel a kivándorlás. A tény azonban tagadhatatlan, úgyhogy – legalább egy félmondattal – a politikusok is beismerik, természetesen hozzátéve, hogy a távozók egyszer majd visszatérnek.

Visszatérnek-e? Ez a nagy kérdés!

A külföldi munkavállalás nem új jelenség a jugoszláviai és a szerbiai lakosság körében. A hetvenes években és később az ország polgárai tömegesen távoztak mindenekelőtt Németországba, Ausztriába és a skandináv országokba. Főleg mesteremberek és szakmunkások vették a vándorbotot, s sokan tényleg jelentős tőkével és szép ajándékokkal vissza is tértek. Időközben nagy családi házakat építettek, a vajdasági kisvárosokban feltűntek a német mintájú, posztmodern stílusú, tornyos családi házak. Sok Gastarbeiter akkor még jutányos áron tengerparti vikendházakat vásárolt, hazajövet pedig modern, a legújabb szerszámokkal rendelkező műhelyeket nyitott. Ez jellemezte a vajdasági magyar vendégmunkásokat is. A falusi utcámban az egyik Németországban dolgozó munkás azzal dicsekedett, hogy emeletes házában két telefon is lesz, az egyik a földszinten, a szalonban, a másik az emeleten, a hálószoza előtt. Nem fog talán rohanni a földszintre, ha délutáni szieszta idején cseng a telefon? A hazatérés útja tehát nyitva állt.

Ezt szakította meg a jugoszláviai etnikai háború. A kilencvenes években a jugoszláviai magyar vendégmunkások öregségükre nem a Vajdaságba tértek vissza, hanem Magyarországra felé vették az irányt, vagy pedig maradtak Nyugaton. Egyesek a jobb orvosi ellátás, mások pedig gyerekeik jobb iskoláztatása, illetve jövője miatt. 1990 után ez a második nemzedék már asszimilálódni kezdett, hiszen a gyerekek nem akartak visszaköltözni a háborúk országába.

A kilencvenes évek legelején beindult a második elvándorlási hullám, de ezúttal nagyrészt Magyarország volt a cél. Az idők változnak, ilyesmi a hetvenes években senkinek eszébe sem jutott volna. A szabad munkahelyek mellett vonzerővel bírt a hirtelen felbuzduló nemzeti érzés is. Sokan így jellemezték az anyaországi áttelepülést: „Otthonról – haza”. Míg az előző években a mesterek, a szakmunkások s részben a magasan képzett szakemberek indultak Nyugatra, a magyarországi exodust az említetteken kívül a humán értelmiség jellemezte, ami fájdalmas értelmiségi deficitet idézett elő. A félelem nagy volt, a jobb élet reménye még nagyobb. Akkoriban a Szerb Radikális Párt nyíltan kisebbségellenes politikát folytatott, még szendvicseket is kínált útravalónak a távozó magyaroknak. Ennek ellenére pislákol a remény, hogy a háború befejeztével, a szerbiai konszolidáció után az áttelepülők visszatérnek, de ebből kevéske valósult meg. Akik eltávoztak, azok maradni fognak, gyermekeik még inkább. A Magyarországra átköltözők óriási többsége nem tért vissza.

2000 után úgy tűnt, hogy az elvándorlás csillapodik, de az elmúlt néhány évben újra felerősödött, annak ellenére, hogy a Vajdasági Magyar Szövetség igen elégedett a Fidesz-kormány nemzetpolitikájával és az új szerb kormány kisebbségpolitikájával. Am a távozók többé nem Magyarország felé veszik az irányt, hanem a magyar állampolgárság megszerzése után a nyugati országokba tartanak. Módosult az elvándorlók összetétele is, ezúttal nagyon sok fiatal, egyetemi végzettségű magyar távozik. Orvosok, mérnökök, informatikusok... Bár aggasztó a helyzet, mindeddig senki sem végzett felmérést arról, hogy mivel indokolják lépésüket. Mi a szándékuk? Számítanak-e visszatérni? Egy viszont biztos: nem csupán kenyérgondokról van szó, hanem a közéleti diskurzusba vetett bizalom elvesztéséről is. Egyrészt tehát erősödik a nemzeti diskurzus intenzitása, másrészt nemcsak folytatódik, hanem mind tömegesebb méreteket ölt az elvándorlás, amely végzetes lehet az évtizedek során előregedett, 250 ezernél kisebb lélekszámú közösségekben. Nincs többé tartalékerő! Többször megfordulok egyik-másik vajdasági kisvárosban, hogy meglátogassam a rokonokat, a barátokat, az ismerősöket. „Sanyi várja a magyar útlevelet, hallom az egyiktől, aztán távozik Norvégiába”, „András két hónapja megkapta a magyar állampolgárságot, rögtön Németországba távozott, ahol jól feltalálta magát, egy laboratóriumban informatikus, kezdetben ötezer eurót keres”, hallom a másiktól az ismert mondatot. A helyzet drámai! A szülők előregednek, maradnak az üres házak, amelyeken a gyerekek igyekeznek túladni. Már nem ragaszkodnak a reális árhoz, az a fontos, hogy mielőbb eladják, mert a ház azzal veszít az értékéből, hogy nem lakják. Kíváncsiságból vallatóra fogtam néhány ingatlankereskedőt, ők többet árultak el, mint a vajdasági magyar sajtó. Tényleg, mondják, a magyarlakta területeken, tehát Észak-Bácskában, azon belül is a Tisza mentén a nagy kínálat miatt zuhan az ingatlanok ára. Jobban zuhannának, ha nem tűnnének fel gyanús üzérkedők, akik ismeretlen szervezet nevében felvásárolják a lakatlan házakat. Ezekbe telepítik be a Németországból hazatoloncoltakat. Szerbiának ugyanis több mint 150 ezer ilyen álmenekültet kell visszafogadnia. Valahol el kell őket helyezni, vagy nem?

Menj el Martonosra, majd meglátod az új lakókat, tanácsolja az egyik ingatlankereskedő.

Martonos, ismételve a település nevét. Belgrádban folyik a nemzeti szabadságharc, akárcsak Budapesten. Mindenki a saját nemzetállamán belül gazda akar lenni. Az elit tagjai ünnepelnek és szónokolnak. Valahol a két város között található Martonos. Mi lesz vele?

Nem vagyok képes ettől a kérdéstől szabadulni, akkor sem, amikor a Kertész Imre kitüntetéséről folyó vitákat olvasom. A Nobel-díjas író ugyanis kiérdemelte a legnagyobb magyar állami kitüntetést, a Szent István-rendet. Sokan tiltakoznak, mondván, hogy Kertész Imre méltatlan a díjra, mert hiányzik belőle a magyar nemzeti érzés. Mások meg azért méltatlankodnak, mert ezzel meghajolt az Orbán-kormány előtt. Ő azt állítja, hogy a konszenzus megteremtése végett fogadta el a kitüntetést. Hogy sikerrel járt-e, az rövidesen kiderül. A távolból mostan csak egy az élettől meggyötört ember arcát látom a képernyőn. Ez a látvány veti fel bennem a kérdést: mi lesz veled, Martonos? Mert a nagyok egymással ki-

egyeznek, eljátsszák a látványos történelmi jeleneteket, de mi lesz azokkal, akiket nem véd se hírnév, se védő kar, s akikkel úgy játszik a sors, mint a macska az egérrel? Ezt tartom az igazán nagy emberi, erkölcsi és nemzeti dilemmának.

Parászka Boróka

Klörgőz

Elmúlni sem tudunk, elmúlni sem lehet már itt – július végén szembesültem ezzel, amikor meghalt Papp Kincses Emese Csíkszeredában. Egyre kevesebb olyan ember van Erdélyben, aki körül megmoccan a levegő. Ő még ilyen ember volt. Irodalomtörténészként, publicistaként tartották számon, de írt-rendezett rockoperát, mondott beszédet, felszólalt, lemondott, mikor minek érezte szükségét. Ha felbukkant a Petőfi utca egyik végében, a másik végén is látni lehetett a vörös haját, a hozzá hajolók sorát, ahogyan meg-megállt beszélgetni ezzel is, azzal is. Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelynél még összejártak, amelynek még nagy társasága volt, amelyet mindenki ismert. Nem emlékszem arra, hogy bármiben is egyet tudtam volna érteni vele, sokszor bosszankodtam miatta, és volt olyan, hogy én bosszantottam. Ő az egyik oldalon állt, én a másikon – nem is keresek nevet ennek a kétosztatásúagnak. Mindannyian értjük, vagy egyikünk sem érti, mi is ez. Az egyet-nem-értésekről azonban vele még lehetett vitázni, és ezek a viták vagy előre vittek, vagy, ha nem vittek is előre, azért sok mindent elmondtak arról, hol is tartunk, mi is történik körülöttünk.

97

Papp Kincses Emese, sok fontos évtized tanúja és szereplője júliusban elment, és azt gondoltam, érdemes emlékezni arra, ki volt, és miféle időket hagy maga mögött. Hogyan lehetséges az önreflexió, amíg még lehetséges? Már nincsenek sokan a nemzedékéből, sikereiket és kudarcaikat egyaránt helyre kellene tenni, saját érdekünkben is. Örökségük azok a konfliktusok, amelyeken az elmenők hangosan nevettek, összekaptak, a maguk módján túlléptek. És amelyek utánuk, talán miattuk, talán miattunk, hátramaradók miatt kezelhetlenné váltak. El kellene számolni ezzel az egyre nehezebb hagyatékkal.

Július végén nekrológot írtam Papp Kincses Emese halálára. Őszintén, tisztelettel és kritikusan – ahogyan illett, ahogyan lehetett. Marosvásárhelyi fórumnak küldtem el, mert bár Csíkszeredában élt, Marosvásárhelyen született, és mert szerettem volna, ha ez az elszámolás kicsit városokat, térségeket összekötő, erdélyi búcsú lett volna. Kísérlet saját békénkre, megnyugvásunkra. Az írást, minden indoklás nélkül elutasították. Harmadkézből kapott információim voltak arról, hogy a főszerkesztőnek „nem tetszett” a közlés. Hogy miért? – arról csak találgatások jutottak el hozzám. Papp Kincses Emese „Tókécs” embere volt – ez az első nemzedék, amelynek tagjai a rendszerváltás után, a nagy, összetartónak hitt erdélyi

magyar közösből kivált, és valakié, valamely táboré lett. Ez az első nemzedék, amelynek életműve a hovatarozás, a hova csatlakozás lett. Ezeknek az évtizedeken át, politikai, ízlés-, érdek- és indulati alapon épített táboroknak a tagjai a lojalitás szerint élnek, és halnak. Sokáig élt az illúzió, hogy ez csak időszakos állapot, egy rossz, korrekcióra váró vicc. De ím, nincs visszatérés, a végső búcsú elmarad. Lassan elérkezünk az ön-felszámolás végső állomására.

Hogyan lehet kilépni a közösségi korlátoltság, tapintatlanság, önzés köréből? – nem volt időm ezen gondolkodni, mert Papp Kincses Emese halálával egy időben zajlott a tusnádfürdői tábor. Azok az emberek gyűltek ott össze, akiket Papp küzdőtársaiként tartott számon. A temetésre többen a táborból érkeztek, és oda tértek vissza, hogy a kondoleálás után meghallgassák és megtapsolják Orbán Viktort.

Vajon, mi ér el a dísztribünig ezekből a történetekből, feszültségekből, bántságokból és szomorúságokból? Milyennek látszik ez a két, egymásnak feszülő táborból? Gyászbeszédet a temetésen – hát persze hogy – Tőkés László mondott. „Személytelen volt” – számoltak be a szónoklatról azok, akik jelen voltak. Milyen szomorú ez. Papp Kincses Emese ellenfelei nem akartak, barátai nem tudtak elbúcsúzni tőle. Azzal az illúzióval, hogy ha a táborok közt nem is, a táborokon belül még működnek a dolgok, még vannak tartalmak, egymáshoz intézhető szavak, gesztusok, szintén le kell számolni.

98 Tőkés a temetés után elment, és beszédet mondott Orbán Viktor mellett. A végső búcsú Papp Kincses Emesétől, egy nemzedék meghatározó tagjától ebből a szempontból lábjegyzet sem lehetett. A még élőknek, a még színpadon lévőknek már más volt fontos, másra figyeltek. Tévés kollégák mesélik, hogy behangosítás után, de még a hivatalos program megkezdése előtt hallható volt, amint Magyarország miniszterelnökéhez fordult a volt püspök, és utasítást kért, hogyan beszéljen. „Röviden, László, röviden” – jött a miniszterelnöki nem publikusnak szánt válasz. Nem tudom, igaz, vagy sem, az ukázzról szóló anekdota, nem is ez a lényeg, ezt mesélték a helyszínen dolgozók, számukra így volt kerek a történet.

Számomra ezek a láthatatlan és hallhatatlan végjátékok voltak az igazán fontosak az idén, és nem az, ami főműsorban, kihangosítva elhangzott. Pedig az idén az Orbán-beszédre adott reakciók minden eddiginél elutasítóbbak voltak Erdélyben is. Kezdő és „veterán” kritikusok is megírták a magukét, több szöveg visszaszivárgott Magyarországra. Van némi ellenállás, bár lehet, hogy mindez késő, és semmiképpen nem elég erős. A rendszerváltás óta mindig volt egy-két-három hang, amely ellent mondott.

Az is lehet, hogy az, ami itt erjed köztünk nem csak magyar import (mint hinni szeretnénk), csak ismétlése mindannak, ami odaát, Magyarországon történik. Teljesen mindegy, hogy mit mond Orbán Viktor főműsoridőben, és hány perc szónoklatot engedélyez a másodhegedűsnek. A dolgok azon állnak, hogyan zárkózik be egy közösség, hogyan marad magára, és fordul önmaga ellen. Az mellékes, hogy mindehhez a belháborúhoz milyen táborokat, ellenségeket talál. Orbán, kellemetlen tünet csupán. Nem a díszbeszéd, a temetések mutatják, hol tartunk.

Már nem járok Tusnádra, és ha írok, hazai közlésre, akkor csak nekro-

lógokat, búcsúbeszédeket írok. Szeretném már magam mögött tudni ezt a lázálmot. Cs. viszont elment Tusnádra, felolvasni hívták az irodalmi műsor szereplőjeként. Reggeli kávé mellett váltottunk erről két szót. „Miért kell neked oda menni?” – kérdeztem, és azonnal szégyelltem, ahogyan az „oda” léket kap, elsüllyed. „Mert hívtak” – mondta Cs., és hiába akarja lezárni a beszélgetést. Bennem már működik a szavak nehézkedési ereje. „Statisztálsz Orbánnak” – sziszegtem, és csodálkoztam a saját indulataimon. Hiszen tudom, hogy csak tünet, járulék, kártékony mellékszereplője egy nála sokkal nagyobb drámának.

„A barátaimhoz megyek, felolvasni” – válaszolta Cs, és erre nincs válaszom. Mit mondhattam volna? Hogy nincsenek barátai? Hogy nem ott vannak? Hogy nincs is már barátság errefelé? Nincs irodalom, és nincs felolvasás? Csak első szónok van, meg második, megszabott, rövid felszólalási idővel? Röviden László, röviden. Tusnád sem az ami, meg Csíkszereda sem. Nem a mi szomszédságunk, hanem a mi csataterünk. Nem mondtam semmit végül. Csak akkor vesztettem el a türelmem, amikor a sokadik berzenkedő kérdés érkezett más barátoktól. Azoktól, akik Cs.-t nem oda várták, akik nem mentek oda, vagy már visszajöttek, akiket az érdekelt, hogy mit keres Tusnádon? Válaszolni nem tudtam, csak visszakérdezni. Mégis mi szerint fordítunk hátat? És kinek, kiknek? Ki diktálja a köztünk lévő határokat? Ki rendezi be kiskertjeinket csatamezővé? Kinek engedelmességek, kire figyelünk, amikor egymás utjait fürkészszük?

Cs. is csalódott végül, de nem Tusnádon. Ott a kérdések, értetlenkedések, beszédek ellenére makacsul felolvasta a magáét. Beláttam, ez az igazi ellenállás, önmaga maradt. Augusztus elején azonban Szelterszfürdőre hívták, az erdélyi társadalomtudományi táborba. Szintén felolvasni, nyilvános beszélgetésre ment. Itt már nem volt sem hangosítás, sem miniszterelnöki főszínpad, nem volt értetlenkedés és kérdés sem. Csak a távol-ságok nőttek. „Nem működik az a multikulturalitás, amiről Parászka beszél – szegezte Cs.-nek a Cs. számára szervezett beszélgetésen egy ismert magyarországi Erdély-kutató (igen, ez egy szakma, főállás ma Magyarországon) – elég megnézni a Facebook oldalát.” Ez volt a szentencia azzal kapcsolatban, hogyan áll a román-magyar viszony, hogyan oldhatók a feszültségek, konfliktusok. Cs. türelmes és tapintatos ember, nincs hozzászokva a táborok közti pengeváltásokhoz. Ezért csak a nyilvános beszélgetés után, magánbeszélgetésben tisztázta, hogy az Erdély-kutatást tán nem Facebook benyomásokra kellene alapozni, és semmiképpen sem ildomos távol lévő, megszólalásra esélyt sem kapó embereket szakmai-vagy magán indokkal elmarasztalni. Apró közjáték, de jól jelzi, mennyire fontos a szembenállás, a magyar-román is, a magyar-magyar is, mennyire el lehet merülni, tudományos alapon, az előítéletekben.

Nem jó, ha az ember Tusnádfürdőre jár, nem jó, ha elmegy Szelterszfürdőre, nem célszerű nekrológot írni, átköszönni a másik oldalra. Mit lehet még tenni? Juliusban és augusztusban semmit sem tudtam írni, elmaradtam a munkáimmal, feladataimmal. Rám nehezedtek ezek a veszteségek, türelmetlenségek, elutasítások. Délutánonként kijártam a marosvásárhelyi strandra a gyerekekkel, a közfürdő klórgőzét tüdőztem le – az legalább fertőtlenített ebben a személyközi fertőben, amiben élek.

Egy délután idős ember ült mellém. Kitaposott műanyag papucsban, vastag fekete zokniban, rövidnadrágban érkezett. Berlinből hazalátogató unokáját sétáltatta, a gyerekek gyorsan egymásra találtak a homokozóban (a kevés békés helyek egyikén, tájainkon). Diákkoráról kezdett mesélni, majd egyetemista lókötéseiről, még egy sört is vett nekem. Az elhaladók döbbenet figyeltek minket, ahogyan együtt söröztünk. Ismert arccal mutatkoztam. Kincses Előd nosztalgizált mellettem, akit csak „Tókes László” ügyvédjeként, számtalan politikai konfliktus főszereplőjeként, mozgatójaként ismernek Erdély-szerte. Most azonban nem Tókes kritikusa és védője inhalálta a klórgózt. Kincses a húgát gyászolta, én a húgáról írtam gyászbeszédet. És mindketten gyerekekre vigyáztunk. Fáradtak, szomorúak és mégis reménykedők voltunk – szomszédságunkban zajos volt a homokozó.

Nem sokkal ezután robbant Magyarországon a Kertész-botrány. Hullámmot vetettek a határ másik oldalán a kérdések, vádak: át kellett-e vennie Orbán Viktor kitüntetését? Oda kellett volna-e egyáltalán mennie? Kertész-e még az a Kertész, akit kitüntettek? Vagy valaki más, önmagától elvonatkoztatott alig ismerős?

Viszolyogtam az állításoktól, a kérdésektől, a vádaktól, a dilemmáktól – mindentől, ami így átszivárgott. Visszavágytam a medence partjára, a csírátlanított, csípős levegőre ahol a két, gumipapucsba bujtatott öreg láb lógását figyeltem.

„Nevetni forradalmi tett”

Még mindig falun vagyok, szép augusztus van, néha zápor, zivatar vagy országos esővel ránk zúduló ősz, aztán újra tűző napsütés, harminc fok árnyékban, nyár, ahogy kell. A család élvezi, az unokák mind nagyon helyesek, múlik belőlem a mozgalmár lendület, hogy ott kellene lennem a Szabadság téren. Egyszer-kétszer, ha Pestre hív valamilyen gyakorlati feladat, oda is elmegyek, de lényegében az interneten követem az eseményeket. Amit például az Eleven emlékmű – „az én történelmem”, „egymást meghallgatni kész magyarok önvizsgálata” – programjaiban látok, hasznosnak tűnik. Budapesti agora, az emlékezők, beszélgetők közös tere. Művészettörténész, aktivista, politikai elemző, szobrász, jogvédő, pszichodráma-vezető, konzervatív politikai filozófus, újságíró, holokauszt túlélő, Jobbik-szimpatizáns, kurd menekült felesége és még sokan mások, magánemberek beszélnek személyes emlékeikről, ellentétes vélemények szembesülnek – kísérlet egy új nemzeti párbeszédre, többes beszédre.

Pár százan, ha jelen vannak, vagy akár kevesebben, a posztjukat sem lájkolják sokan. Az embereket nem érdekli. Ahogy egy ingerült többségi kommentelő írta, „a lakosság többsége nem azért szarik az emlékmű körüli műbalhéra, mert náci, hanem mert kurvára nem érdekli, nem érinti

semmilyen szinten. Nem fontos neki. Nem éri el az ingerküszöbét.” Bizonyára így van, még akkor is, ha a dolog természetesen egyáltalában nem műbalhé, mert a már milliókat sújtó nyomor, ezernyi fajta népbetegség, szapora csecsemőhalál... és minden régi és mai bajunk, istenem, mennyire igaza van ma is a költőnek, nem elegendő, hogy kitessek: föl kéne szabadulni már! Ami a gondolkodás belső-külső szabadsága nélkül nem megy. Akik a közbeszéd tisztaságát, múlt és jelen tisztázását, a szabad és nyílt párbeszédet helyezik gondolataik és tetteik középpontjába, azok egyszerűen a dolgukat végzik, ami nincs ellentmondásban azzal, hogy milyen reménytelen a drámaian sokasodó szegények, a romák, a kisnyugdíjasok, az éhes gyerekek baja. Ez nem vagy-vagy kérdés, hanem éppen-séggel összetartozik. Mert jól tudjuk, sokan mondták már, minden az elhangzott szavakkal kezdődik. A jó is, a rossz is.

Az emlékezet őrzőit a rendőrsorfalal vigyázott hazug emlékmű – „Megszálas emlékmű”, nevezte el egyikük – megihlette: mi mindent lehetne még tenni a Szabadság térré. Talán ez frivol hozzáállás, de én mindig örülök, ha az ellenállás nyelve a humor. Javasolnak észak-koreai nagykövetséget Kim Ir Szen szobrával, gombával főtt halászlétől spirituális látomásokba révedő táltos szoborcsoportját, ősmagyarok emlékművét, amint halászlévet főznek két lóból az Etelközben, és így tovább.

Olyan ez, mint a nevető nők Törökországban. A miniszterelnök-helyettes, Bulent Arinç szerint ugyanis a nőknek diszkrétebben kell viselkedniük. A párizsi Libération idézte a konzervatív moszlim politikust: „Egy nőnek meg kell őriznie erkölcsi tartását, nem szabad hangosan nevetnie nyilvános helyeken. (...) A férfi legyen erkölcsös, a nő is legyen az, tudnia kell, mi illendő és mi nem. (...) A nőnek nem szabad hangosan nevetnie mások előtt, az illendő viselkedést teljes mértékben meg kell őriznie minden pillanatban.”

101

Az intő beszédet követően elárasztották a Twittert teli szájjal nevető, harsány vidámságot sugárzó nők fotói. Hashtaggal, kettős kereszttel jelezte keresőszóval kiemelték a *nevetni* és *ellenállásból nevetni* szavakat (#kakhaha és #direnkakhaha, tudom meg törökül a francia sajtóból), így egy kattintással sorra előjönnek az erkölcsprédikáló politikus orra alá nevető nők. Hogy mi ez a magyarul is egyelőre hashtag szóval illetett twitteres fogalom, azt is most tanultam meg az egyik unokámtól: ha egy szót közvetlenül megelőz a kettős kereszt, azonnal előhívható minden üzenet, amelyben szerepel a szó. Kipróbáltam, jó volt látni a sok nevető nőt, fiataalt, időset, kendővel takart vagy szabadon lobogó hajjal; az ellenállás szelleme fakasztotta őket kacajra. „Nevetni forradalmi tett” – nyilatkozta egy török énekesnő. Berivan Canbolat a neve, ezt is most tanultam.

Azért is tanulok jelenleg ilyen szorgalmasan, mert Törökország Tusványoson példaként élénk tárt állam az orosz, indiai, kínai és szingapúri vonzó államalakulatok mellett, mint erre még sokáig emlékezni fogunk. Ne is felejtjük el. Szingapúrról elsőnek az jut eszembe, hogy állítólag törvényileg tilos és komoly börtönbüntetéssel jár a rágógumi-fogyasztás, legalábbis egyszer régen egy személyes tapasztalatokkal rendelkező fiatalember ezt mesélte nekem.

Talán nem is igaz, inkább utánaézek. Különben is érdekel, mire szá-

míthatunk, milyen az állampolgár mindennapi élete ebben a valóban példászerűen gyors és sikeres gazdasági fejlődést produkáló városállamban, amit most követendő példának kell tekintenünk. Hihetetlen fejlődés minden téren és magas életszínvonal, ez tény, mindenki kiemeli. Hivatalosan parlamentáris köztársaság, de a függetlenség (1965) óta folyamatosan ugyanaz a család van hatalmon, olvasom a francia Wikipédiában. Forrásaiban nem láttam emlegetni, hogy ezek a vezetők illiberális demokráciáról beszéltek volna, de ami a gyakorlatot illeti: autokrata demokrácia, politikai liberalizmus nélküli gazdasági liberalizmus. És egyetlen párt van.

Nézzük a szabadságjogokat, a magamfaját persze legjobban ez érdekli; ballibsi csökevény. „Minden, ami multságos, tilos Szingapúrban” – olvasom egy névtelen helybéli lehangoló megjegyzését, márpedig a multságos dolgok élvezete is a szabadságjogokhoz tartozik, legalábbis az én dekadens nyugati elképzeléseim szerint.

Rendőrség? Sokan vannak, mindenütt jelen, sőt a közegek nagy része állítólag öltözve fürkészi a lakosságot. Nincs menekvés, ha nem viselkedsz megfelelően, jön a komoly pénzbüntetés, vagy a dutyi, esetleg testi fenytés, és persze van halálbüntetés is. A rendőrség egyszerű följelentésre is letartóztathat valakit, akinek az öltözékét „szexuális magamutogatásnak” ítéli. Mivel minden törvény ugyanúgy kötelezi a külföldieket is, mint a helyieket, figyelmetlen európaiak könnyen találhatják magukat előzetesen üldögélve, míg a bíróságra várnak. Ezek a példák az utóbbi időben sokasodtak, a francia külügyminisztérium ki is adott egy figyelmeztetést a Szingapúrba utazóknak. Saját érdekükben ügyeljenek külső megjelenésükre a szingapúri utcákon.

102

A rágógumival az a pontos helyzet, hogy árusítása évtizedek óta tilos, de a fogyasztása nem. Világos, ha nem lehet árusítani, nincs mit fogyasztani. Arról nem találtam híreket, hogy működik-e a *chewing gum* fekete-piac. Viszont 2004 óta van egy megállapodás az Egyesült Államokkal az orvosi és fogorvosi használatra való rágógumik beviteléről. Ezekhez a vásárló patikákban juthat hozzá, személyi igazolvány felmutatásával, illetve nikotinos rágógumihoz csak orvosi igazolással.

Dohányozni sok helyen, bár nem mindenütt tilos, de egy utcán eldobott csikkért, ha elkapnak, ezer szingapúri dollárt kell leperkálni. Drogkereskedésért, ha kis mennyiség, testi fenytés jár, gondolom, ez korbácsolást vagy botozást jelent, de erről nem tudok részleteket; nagyobb mennyiségért – meg vannak adva a számhatárok – halálbüntetés. Ezt akasztással szokták végrehajtani. Az egy lakosra jutó kivégzések száma Szingapúrban a világon a legmagasabb.

Nézzük az információs szabadságot: egyes külföldi újságokhoz és hetilapokhoz vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon keveseknek lehet hozzájutni. Parabolaantenna birtoklása tilos, tévét csak kábelen lehet nézni, tehát csak azt, amit a felsőbb hatóságok jóváhagytak. Az internetet egy Médiafejlesztési Hatóság nevű valami ellenőrzi, megkövetelheti a portálokról olyan tartalmak azonnali törlését, amelyeket a hatóság közbiztonságot, nemzetbiztonságot, közérkölcst stb. veszélyeztetőnek ítél. (Emlék: „Kiutazása közérdeket sért”. Ugyanolyan laza meghatározás, az fér bele,

amit a hatalom akar.) Van központi internetszűrő is, amely ugyan nagy többségben a pornónak ítélt blogokat távolítja el, de kiterjed, különösen választási kampány idején, a politikai témájú publikációkra is. Kézben van hát tartva a szingapúri polgár rendesen. Ennek megfelelően az öncenzúra virágzik, olvasom még mindig a franciáknál.

Mindennek a nagy rendnek köszönhetően éjjel-nappal biztonságos utcák mindenütt, a bűnözés a világon a legalacsonyabb; elképzelek egy várost, ahol az utcákat föl-alá járkálva jobbikosok felügyelik, ott aztán rend van, csend, rend, fegyelem.

Közben persze a szingapúriak nagyon gazdagok. Nemcsak kivégzésből van ott a legtöbb a világon, de milliomosból is. Egy ilyen irányt bizonyára nem bánnánk, ugyan ki ne akarna jól élni, magas színvonalon, de ehhez nyilván a lendületes kapitalista gazdaság, kereskedelem és pénzügy olyan profi szakemberei kellenének, akik Szingapúrt fölfuttatták (gondolom, tündérmeseálmok és pöttyös fenekű csecsemők nélkül). Elismerem, ehhez egy óceánra nyíló óriáskikötőre is szükség volt, ami nekünk, ha jól nézem a térképet, egyelőre nagyon nincs. Emellett a szingapúriak szorgalmasan dolgozó, becsületos és törvénytisztelő emberek, és ez a sok szigor, miként egy nemrégiben a városállamban járt utazótól hallottam, nem is folyamatos, inkább csak kampányszerű. Például a vizek tisztasága és a szennyvízelvezetés terén, amit nagyon szigorúan vesznek, és ennek meg is van az eredménye: Szingapúrban nincs malária, ami ezen az egyenlítői éghajlaton egyedülálló. És kétségtelenül példás. Lehet, hogy írott forrásaim alapján zordonabb képet festettem, mint amilyen a személyesen megélt valóság, mégis, mi tagadás, nemhogy szingapúri polgár nem szeretnék lenni, de még oda utazó turista sem.

Most olvasom a hírt, hogy Törökországban Erdogant már az első fordulóban megválasztották államfőnek. Választották, ugye, győzött a többség, szavunk sem lehet. Ismerős. Erdogan is megkapta a többségtől a felhatalmazást, hogy *folytassa*. Hiába nevettek a nők.